

OD KRUPE DO ZELENE STRANKE

FROM KRUPA TO A GREEN PARTY

UDK: 502.175"198"

EKOLOŠKO GIBANJE V 80. LETIH 20. STOLETJA

Ecological Movement in the 1980s

dr. Božidar Flajšman

POVZETEK

Najpomembnejši ekološki dogodek, zaradi katerega je v začetku osemdesetih let v Sloveniji nastalo močno ekološko gibanje, je bila sredi leta 1984 javno razkrita ekološka katastrofa s polikloriranimi bifenili (PCB) na reki Krupi, ki jo je povzročila tovarna Iskra Semič. Čeprav je laboratorijska analiza že avgusta 1983 ugotovila, da je Krupa onesnažena s PCB, je to skoraj leto dni ostalo zamolčano.

Razmerja, glasilo metliške mladine, je o tej katastrofi prvo obširno in objektivno obestilo slovensko javnost. Preostali (osrednji) mediji sprva niso poročali o tem (niso si upali!?) ali pa so objavljali zavajajoče podatke. Zaradi takratnih političnih oblasti in režimu zvestih znanstvenikov, ki so poskušali prikriti ta ekološki zločin, so se novinarji *Razmerij* tesno povezali tudi s prizadetimi prebivalci ob reki Krupi. Z delegacijo krajanov so obiskali takratni Izvršni svet SRS in zahtevali takojšnje učinkovito ukrepanje. Ker so s kritičnim obravnavanjem aktualnih tem in z ekološkim aktivizmom presegli lokalne okvirje mladinskega časopisa, so se začeli pojavljati močni pritiski takratne oblasti. Oblasti so novinarjem *Razmerij* očitale, da skušajo razvrednotiti pridobitve revolucije in povojnega razvoja, družbo pa prikazati kot nedemokratično. Zaradi takšnih ocen in pritiskov so se nekateri posamezniki obrnili na Russellovo razsodišče oziroma na njegovega takratnega predsednika Vladimirja Dedičerja. Sledil je protestni zbor, ki je Russellovemu razsodišču predlagal, da obravnava problem in razsežnosti ekološkega genocida v sodobnem

svetu ter nevarno prakso nadnacionalnih družb, ki izvažajo za okolje nevarno tehnologijo v manj razviti svet.

Primer onesnaženja Krupe je bil pomemben, celo ključen povod za nastanek ekološkega gibanja in kasnejši nastanek politične stranke Zeleni Slovenije.

Takratni ekološki aktivisti so s svojim civilno družbenim delovanjem naposled le dosegli začetek sanacije reke Krupe. Opravili so pionirsko delo na področju ekološkega aktivizma v Sloveniji in veliko pripomogli k nadaljnjemu razvoju ekološke zavesti.

Ključne besede: Krupa, ekologija, ekološko gibanje, Zeleni, politika

The most important ecological event that gave rise to a strong ecological movement in Slovenia in the early Eighties was the ecological catastrophe that was publicly revealed in mid-1984 involving polychlorinated biphenyls (PCBs) in the Krupa River caused by the Iskra Semič factory. Even though a laboratory analysis conducted in August 1983 showed that the Krupa River was contaminated with PCB, it was kept secret for almost a year.

Razmerja, the newsletter of the youth of Metlika, was the first to inform the Slovenian public about this catastrophe, extensively and objectively. The remaining (leading) media did not report about this at first (did not dare to!?) or published misleading data. Because of the political authorities of the time and the scientists loyal to the regime, who attempted to cover up this ecological crime, the reporters of *Razmerja* closely collaborated with the affected inhabitants along the Krupa River. With a delegation of locals, they paid a visit to the then Executive Council of the Republic of Slovenia and demanded immediate effective action. As their critical reports on current affairs and their ecological activism surpassed the local context of the youth newspaper, the authorities began to exert great pressure. The authorities reproached the reporters of *Razmerja* with attempting to devalue the achievements of the revolution and of the post-war development, and with portraying society as undemocratic. Due to such judgements and pressures, certain

individuals turned to the Russell Tribunal or to its president at the time, Vladimir Dedijer. This was followed by a protest rally that proposed to the Russell Tribunal to address the problem and proportions of ecological genocide in the modern world, and the dangerous practice of transnational companies that export technology hazardous to the environment to the developing world.

The case of the contamination of the Krupa River was an important, even crucial reason for the emergence of the ecological movement and for the subsequent formation of the green political party Zeleni Slovenije.

Through their civil society activities, ecological activists eventually brought about the rehabilitation of the Krupa River. They did pioneering work in the field of ecological activism in Slovenia and made a great contribution to the further development of eco-consciousness.

Keywords: Krupa, ecology, ecological movement, Zeleni, politics

V začetku 80. let prejšnjega stoletja so po smrti predsednika Jugoslavije Josipa Broza – Tita razmere v takratni državi postajale vse bolj zatohle, država je drsela v gospodarsko in politično zmedo.¹ Pravice do vrednot okolja so bile določene v zvezni in republiških ustavah in mnogih zakonih (zakon o vodah, zraku, gozdovih, kmetijskih zemljiščih, naravni in kulturni dediščini, varstvu pred hrupom, urbanističnem planiranju itd.). Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) iz leta 1974 je določala:

Delovni ljudje in občani, organizacije združenega dela, družbenopolitične skupnosti krajevne skupnosti in druge samoupravne organizacije in skupnosti imajo pravico in dolžnost zagotavljati pogoje za ohranitev in razvoj naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja ter preprečevati in odpravljati škodljive posledice, ki z onesnaženjem zraka, tal, vode, vodotokov in morja s hrupom ali kako drugače ogrožajo te vrednote ali spravljajo v nevarnost življenje in zdravje ljudi.²

Kljub temu so se začeli kopičiti ekološki problemi. Najpomembnejši ekološki dogodek, zaradi katerega je v začetku osemdesetih let v Sloveniji nastalo tudi močno ekološko gibanje, je bila sredi leta 1984 javno razkrita ekološka katastrofa s polikloriranimi bifenili (PCB) na reki Krupi, ki jo je povzročila tovarna Iskra Semič.³ Ugotovljeno je bilo, da voda Krupe in njeni sedimenti vsebujejo PCB in to v koncentracijah, ki so od 300- do 400-krat večje, kot jih dopuščajo ameriške norme. Po mnenju Zavoda za zdravstveno varstvo Maribor, ki je opravil te analize, je postal izvir Krupe eden najbolj onesnaženih izvirov na svetu, vsekakor pa prvi v Evropi. Koncentracija se je približala številki ob katastrofah v ZDA in na Japonskem. Do prve množične zastrupitve (1000 ljudi) s temi snovmi je prišlo leta 1968 na Japonskem, ker so uživali riževo olje, ki je vsebovalo PCB. PCB so bili spoznani za toksične snovi, ki povzročajo

1 Božo Repe in Darja Kerec sta takratno stanje označila takole: »Ko je umrl Josip Broz – Tito, zdravstveno stanje Jugoslavije ni bilo dosti boljše od predsednikovega, le da so ga prikrivali«; Repe, Božo in Darja Kerec. *Slovenija moja deželca, Družbena revolucija v osemdesetih letih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017, 14.

2 Ustava SFRJ, 1974, člen 87.

3 *Razmerja*, številka 12, 15. julij 1984, posebna izdaja; *Razmerja*, 24. avgust 1984; *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984. Prvo vestičko o obstoju PCB v Krupi je sicer zaslediti v študentski Tribuni, april 1984. Podala jo je Alenka Bizjak.

predvsem tumorje v jetrih, tako maligne kot benigne. Pri poskusih na opicah pa so bile ugotovljene tudi motnje v razplodnem sistemu.⁴

S to zdravju nevarno snovjo so v DO Iskra Semič od leta 1962 pa vse do 1. februarja 1985 polnili kondenzatorje.⁵ Proizvajalec PCB, francoska firma Prodelec, je leta 1976 uradno obvestila Iskro Semič, da so prepovedali uporabo PCB v ZDA in na Japonskem in da tudi Evropska gospodarska skupnost (EGS) pripravlja prepoved uporabe PCB.⁶ Uradni list evropskih skupnosti NoL262/201, 27. julij 1976. In res je bil kmalu prepovedan, v deželah EGS se je uporaba dokončno ustavila do konca leta 1979. Francija je smela PCB proizvajati še naprej, vendar pod pogojem, da gredo ti kemični produkti v izvoz – v dežele tretjega sveta, kamor je spadala tudi Jugoslavija.⁷ V Iskri Semič so potemtakem leta 1979 vedeli, s kakšnimi snovmi imajo opravka, kar tudi niso zanikali. Trdili so tudi, da so od takrat naprej s PCB ravnali skrajno previdno in da so tudi prenehali z odlaganjem odpadka v deponije.⁸

Iz poročila republiške sanitarne in vodnogospodarske inšpekcije, ki sta 14. marca 1984 opravili skupni pregled DO Iskra Semič, pa je razvidno, da je bilo ravnanje s PCB zelo nemarno. Pretakališče piralena ni bilo zgrajeno v skladu s predpisi o skladiščenju in transportu nevarnih in škodljivih snovi, platoji v tovarni so bili nepravilno urejeni, tako da je prihajalo do odtekanja olj v podtalje, neurejeno je bilo dokončno odstranjevanje surovin oziroma odpadlih snovi ter proizvodnega

---

4 »Problematika onesnaženosti vodnega vira Krupica, Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora in Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, Ljubljana, 8. junij 1984.« *Razmerja*, 24. avgust 1984.

5 Bezek, Mirjam. »V Iskri končali z bifenili.« *Dolenjski list*, 28. februar 1985.

6 SOZD Iskra DO kondenzatorji Semič, informacija o uporabi PCB v Iskra- industrija kondenzatorjev Semič, 28. avgust 1984. Informacija vsebuje še pet prilog, med njimi: Piralen in okolje, dopis firme Prodelec od 14. december 1976 in Navodilo Sveta EGS z dne 27. julij 1976 (Arhiv Razmerij); glej tudi *Razmerja – posebna izdaja*, 24. avgust 1984.

7 Uradni list evropskih skupnosti NoL262/201, 27. julij 1976.

8 SOZD Iskra DO kondenzatorji Semič, informacija o uporabi PCB v Iskra- industrija kondenzatorjev Semič, 28. avgust 1984. Informacija vsebuje še pet prilog, med njimi: Piralen in okolje, dopis firme Prodelec od 14. december 1976 in Navodilo Sveta EGS z dne 27. julij 1976 (Arhiv Razmerij); glej tudi *Razmerja – posebna izdaja*, 24. avgust 1984.

izmeta, ki vsebuje PCB.⁹ To se je dogajalo in tako se je ravnalo do obvestila francoske tovarne v letu 1976, pa tudi potem, četudi so v Iskri trdili drugače.

Do onesnaženosti Krupe s PCB je nedvoumno prišlo zaradi nepravilnega in nevestnega ravnanja v sami tovarni, pri transportu, skladiščenju, uporabi in končnem ravnanju z odpadki oziroma ostanki in izmetom iz proizvodnje. Velika količina teh odpadlih kondenzatorjev je končala v bližnjih vrtačah in voda jih je začela spirati v reko Krupo.¹⁰

8. junija 1984 sta na osnovi analiz republiška komiteja za varstvo okolja in urejanje prostora ter za zdravstveno in socialno varstvo sestavila zapis o problematiki onesnaženosti Krupe. V njem so bile predstavljene ključne ugotovitve pristojnih inšpekcijskih služb, govora je bilo o tem, kaj so to PCB, da je bila izdana prepoved pitja in napajanja iz Krupe (kot bomo videli v nadaljevanju ni bila izdana še nobena prepoved, čeprav v zapisu piše, da je potrebno kontrolirati, ali se dosledno izvaja ukrep o začasni prepovedi uporabe vode iz Krupice za pitje in napajanje; opomba avtorja članka), in o tem, kdo so nosilci nalog pri saniranju Krupe: SOZD Iskra, Gospodarska zbornica Slovenije, Republiški komite za varstvo okolja, Republiški komite za kmetijstvo, Republiški komite za zdravstveno varstvo, Republiški komite za informiranje, občini Črnomelj in Metlika, Zveza vodnih skupnosti Slovenije in druge uprave in institucije.

Tu je treba posebej poudariti, da je laboratorijska analiza že avgusta 1983 ugotovila, da je Krupa onesnažena s PCB.¹¹ To je skoraj leto dni ostalo zamolčano. Če zadeva ne bi bila razkrita, bi PCB zastrupil vso

---

9 »Problematika onesnaženosti vodnega vira Krupica, Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora in Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, Ljubljana, 8. junij 1984.« Razmerja, 24. avgust 1984.

10 Prav tam.

11 Prav tam.

tamkajšnje naravo in ljudi. *Razmerja*, glasilo metliške mladine,¹² je o tej ekološki katastrofi prvo obširno in objektivno obvestilo slovensko javnost, ter izdalo tudi posebno številko časopisa.¹³ V tej posebni izdaji je bila objavljena vrsta prepričljivih dokumentov, pa tudi primerjalni podatki o posledicah enakega onesnaževanja v ZDA – reka Hudson. Pisanje in tudi naslovno podobo posebne izdaje *Razmerij* (Iskrino tablo kot bombo) sta skoraj v celoti povzeli *Mladina*¹⁴ in *Delavska enotnost*.¹⁵ Kmalu se je angažiral tudi Radio Študent (Gorazd Suhadolnik, Leon Magdalenc, Darinka Pek), ki je z *Razmerji* navezal stik že marca 1984,¹⁶ in novinar Marjan Jerman z Vala 202.¹⁷

Preostali (osrednji) mediji sprva niso poročali o tem (niso si upali!?) ali pa so objavljali zavajajoče podatke. Šele 11. junija 1984, skoraj leto dni po odkritju PCB v Krupi, je bila v TV dnevniku podana tudi prva uradna informacija o zastrupljenosti Krupe. Dal jo je predsednik republiškega komiteja za zdravstvo in socialno varstvo, ki je rekel, da Krupa res spada med 10 najbolj zastrupljenih voda na svetu, vendar pa da situacija ni tragična, ker te vode nihče ne uporablja za pitje in

---

12 Takratni mediji so bili režimski, izjema so bila predvsem redka študentska in mladinska glasila, ki niso izhajala zgolj v Ljubljani, ampak tudi na periferiji. Med mladinskimi glasili je bilo najbolj kritično in odmevno glasilo metliške mladine *Razmerja*. *Razmerja* so odpirala vprašanja prikritih zgodovin, kot so bili procesi proti nekaterim preživelim v nemškem koncentracijskem taborišču Dachau, svobodne volitve, enopartijski sistem, sindikati, pozidave na najboljših kmetijskih zemljiščih, problem Jugoslovanske armade, dan mladosti – ritual posvečen pokojnemu predsedniku Titu, usode posameznih podjetij, romska problematika, umetnost, kultura ... *Razmerja* so se uradni distributerji bali prodajati, zato je bil način prodaje aktivističen na ulici, po pošti, v lokalih, restavracijah, trgovinah s tehničnimi predmeti in nekaterih večjih knjigarnah. Formalno, ker drugače tudi ni bilo možno, so *Razmerja* izhajala pod okriljem takratne Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) Metlika. Ker pa so s kritičnim in prepričljivim obravnavanjem aktualnih tem in z ekološkim aktivizmom preseгла lokalne okvirje mladinskega časopisa, so se začeli pojavljati vse močnejši pritiski takratne oblasti. Flajšman, Božidar. »Razmerja and Ecology.« V: *The Long 1980s*, ur. Nick Aikens, 164–168. Amsterdam: Valiz, 2018, 164–168.

13 *Razmerja*, številka 12, 15. julij 1984; *Razmerja – posebna izdaja*, 24. avgust 1984; *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

14 »Aktualna tema PCB, Ekološka katastrofa v *Razmerjih*.« *Mladina*, 20. september 1984.

15 Ivo Kuljaj: »Ekološka katastrofa »PCB v Krupi« v očeh metliškega mladinskega časnika »Razmerja«, Belokranjci bijejo plat zvona.« *Delavska enotnost*, 13. september 1984.

16 »Mali raport z dne 17. in 18. marca in vmes.« *Razmerja*, številka 10, 27. marec 1984.

17 Borut Mehle. »Razpad Zelenih jemljem kot osebni poraz. Intervju z Dušanom Plutom.« *Dnevnikov objektiv*, 13. junij 2009.

napajanje živine. Groba laž, ki so jo ponovili naslednjega dne v *Delu*.¹⁸ To neresnično trditev so razkrila *Razmerja* julija 1984, ko so objavili anketo, opravljeno med ljudmi ob Krupi in Lahinji. Citat: »vodnjak smo napolnili spomladi, mi to vodo pijemo, druge nimamo. Kdo nam bo zdaj vodo dal?« 2. citat: »Narod bi treba pošteno obvestiti. Gasilska društva bi treba obvestiti, da naj ne polnijo vodnjakov z vodo iz Krupe.« 3. citat: »V Iskri so delali greznico za odplake, prišel je inšpektor in videl, da to dobro požira, ker je kraški svet, in normalno, takoj je izdal dovoljenje za uporabo.«¹⁹ V posebni izdaji avgusta 1984 pa so objavili fotokopijo iz dnevnika gasilskega društva Stranska vas (vas ob Krupi), iz katerega je bilo razvidno, da so v letu 1983 iz Krupe v vodnjake načrpali 1.512.000 litrov vode. V letu 1984 so jo nazadnje črpali 19. maja. Ta voda je bila še vedno v vodnjakih in ljudje so jo uporabljali.²⁰ Na svojstven način so stanje komentirali tudi vodilni ljudje v Iskri Semič. En citat: »Menim, da očitki v časopisju niso pošteni, saj flora in favna v Krupi nista okrnjeni, voda ni mrtva, ljudje jo pijejo.«²¹

20. julija 1984 je Vladimir Krivic, podpredsednik Zveze društev za varstvo okolja Slovenije (ZVOS) in član Sveta federacije, poslal dopis Dušanu Šinigoju, predsedniku IS SRS in Francu Šetincu, predsedniku RK SZDL, kjer piše: »V zvezi s hudo onesnaženostjo vodnega vira pitne vode v Krupi nujno prosimo za popolno informacijo o dosedanjih ukrepih za odpravo zastrupljene vode ...«²² IS SRS je odgovoril tako, da je poslal ZVOSu poročilo dveh republiških komitejev (zdravstvo in varstvo okolja), kjer je podana splošna informacija o onesnaženosti Krupe.²³ Odgovor RK SZDL pa je bil, naj se zveza obrne na republiški komite za varstvo okolja in na občino Črnomelj.²⁴ Komite je potem odgovoril z isto informacijo kot IS SRS, občini Črnomelj in Metlika pa sta odgovorili septembra in

18 Silvestra Rogelj. »Proizvodnja kondenzatorjev je močno onesnažila Krupico.« *Delo*, 12. junij 1984.

19 »Krupa.« *Razmerja*, številka 12, 15. julij 1984.

20 *Razmerja – posebna izdaja*, 24. avgust 1984.

21 »Semiška afera, skrb za okolje ali navadna gonja?« *Teleks*, 28. junij 1984.

22 Arhiv Razmerij.

23 »Problematika onesnaženosti vodnega vira Krupica, Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora in Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, Ljubljana, 8. junij 1984.« *Razmerja*, 24. avgust 1984.

24 Arhiv Razmerij.

našteli, kaj je storjenega za sanacijo. Tu najdemo zagotovila, da se na tem dela, da so zagotovljene cisterne za oskrbo z vodo, da se vodijo aktivnosti, da se sprejemajo odloki, da so postavili opozorilne table, da je v izdelavi analiza, da se pripravlja akcija po navodilih republiških strokovnih inštitucij, da so v stalnem stiku z Iskro glede aktivnosti ...²⁵

13. avgusta je bil redni sestanek krajevne skupnosti Semič. Posebna točka v dnevnem redu, ki so jo zahtevali krajanji Stranske vasi (ob Krupi), je bila Problem Krupe. Od povabljenih se sestanka niso udeležili predstavniki komunale občine Črnomelj, predsednik komiteja za družbeni razvoj, dolenska zdravstvena skupnost, predsednik izvršnega sveta občine Črnomelj, predstavniki komiteja za splošni ljudski odpor, sanitarna inšpekcija itd. Vodstvo KS Semič je pred sestankom hotelo odstraniti osemčlansko ekipo novinarjev Razmerij, češ da niso dobili uradnega vabila in da vabilo tovariša Jožeta Pera (predsednika vaškega odbora SZDL Stranska vas) ni dovolj, vendar so se temu uprli vaščani ob Krupi in dosegli svoje. S sestanka citiram izjavo vaščana: *»Če hočejo, da se prebivalci odločijo za kak samoprispevek, dobimo na kupe gradiva in informacij. Ko gre za človekovo zdravje in življenje, kot zdaj, ni nikogar blizu.«*²⁶

14. avgusta je novinarska ekipa *Razmerja* šla k podpredsedniku Izvršnega sveta Občine Črnomelj. Izvleček iz intervjuja:

Razmerja:

Skoraj tri mesece je že od obvestila iz republiških institucij, da je treba prepovedati in takoj nehati z uporabo tiste vode.

Podpredsednik:

Mi smo ljudi obvestili, da vode ne smejo piti. (NIKOGAR NISO URADNO OBVESTILI)

---

25 Dokument z naslovom: Zadeva: Onesnaženost Krupe in Lahinje – Ukrepi, štev.: 354-02/84-1 z dne 10. september 1984, naslovljen na Zvezo društev za varstvo okolja v Sloveniji, sta podpisala Jure Penko, predsednik skupščine občine Črnomelj in Janez Gačnik, predsednik skupščine občine Metlika. Arhiv Razmerij.

26 »Sestanek Krajevne skupnosti Semič na dan 13. avgusta 1984.« *Razmerja - posebna izdaja*, 24. avgust 1984.

Razmerja:

Ampak oni jo morajo uporabljati, ker druge nimajo. Priskrbeti bi jim treba zdravo pitno vodo.

Podpredsednik:

Kdo nima vode? Katera vas? (VODE NIMA 6 VASI. IZ TEGA JE RAZVIDNO, KOLIKO VODILNI ZNAJO O SVOJIH LJUDEH IN KRAJIH)²⁷

Šele konec avgusta 1984 sta IS občine Črnomelj in Metlika izdala odlok o prepovedi uporabe vode iz Krupe in Lahinje pod sotočjem s Krupo za pitje, ribolov, kopanje in napajanje.²⁸ Nameščene so bile tudi opozorilne table.²⁹

Od 15. do 20. septembra 1984 je bilo na pobudo krajanov in novomeškega zavoda za socialno medicino in higijeno opravljeno izpraznjenje in čiščenje vodnjakov v vaseh ob Krupi. Čistilo se je s krtačami in alkoholom. Po tem čiščenju je bil organiziran dovoz pitne vode s cisternami.³⁰

21. septembra pa so bili pri funkcionarjih črnomaljske občine na obisku predsednik Predsedstva SRS France Popit, član Predsedstva Lojze Briški in republiški sekretar za ljudsko obrambo Martin Košir. Na občini so jim dejali, da se tudi v Beli krajini pojavlja opozicija. O tem so poročali naslednji dan v *Delu*. Krupa ni bila omenjena.³¹

25. septembra je prišel ob Krupo na pobudo RK ZSMS in Zveze za tehnično kulturo Slovenije Peter Kampmeier, ekolog iz stranke zelenih

---

27 »Pogovor s članom izvršnega sveta občine Črnomelj.« *Razmerja - posebna izdaja*, 24. avgust 1984.

28 Izvršni svet Skupščine občine Črnomelj je 14. avgusta 1984 izdal obvestilo-prepoved koriščenja vode iz reke Krupe in Lahinje (podpisal ga je Janko Gladek), z obvestilom, da bo glede tega kmalu sprejel tudi ustrezní odlok. Enako obvestilo je 21. avgusta 1984 podal tudi izvršni svet Skupščine občine Metlika, podpisal ga je predsednik Milan Vajda (Arhiv Razmerij).

29 »Prepovedali piti vodo iz Krupe ter z njo napajati živino.« *Delo*, 27. avgust 1984; »Tudi Lahinja zastrupljena, Nevarna snov PCB prišla iz Krupe tudi v Lahinjo – prepovedano pitje, napajanje živine, kopanje.« *Dolenjski list*, 30. avgust 1984.

30 Ekološki genocid, gradivo za tiskovno konferenco na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 26. april 1985 (Arhiv Razmerij).

31 Milovan Dimitrič. »Bolj prisluhniti ljudem.« *Delo*, 22. september 1984.

v ZRN.³² Med drugim je povedal, da je čiščenje vodnjakov povzročilo lahko le to, da se je PCB prenesel na drugo mesto. Pravzaprav bi bilo treba preprečiti vsako nadaljnje spuščanje teh reči v okolje in odstraniti mulj iz reke.³³

Ker s strani odgovornih ni bilo več nobenih ukrepov, so krajanj prizadetih vasi 6. novembra poslali nenajavljeno delegacijo petih predstavnikov na republiški izvršni svet. Pridružilo se jim je še pet predstavnikov *Razmerij* in trije predstavniki Zveze društev za varstvo okolja v Sloveniji.³⁴ Tu je delegacija od podpredsednika Borisa Frleca izvedela, da je ravno prejšnji dan koordinacijska komisija izvršnega sveta skupščine SRS imenovala strokovno komisijo (v nadaljnjem tekstu KOMISIJO), ki naj bi pod vodstvom predsednika republiškega komiteja za zdravstveno in socialno varstvo zagotovila izvedbo potrebnih opravil okoli sanacije Krupe. V to svežo imenovano komisijo je bil na željo krajanov sprejet tudi Jože Per, predstavnik vaškega odbora SZDL Stranska vas. Delegaciji je bilo zagotovljeno, da bodo analize hrane živalskega in rastlinskega izvora končane najkasneje do 9. novembra, kajti kmetje so postavili vprašanje, kaj naj počnejo z jajci, perutnino in živino, 29. novembra so namreč po navadi koline.³⁵ Neposredno prizadeti so podpredsedniku izvršnega sveta izročili tudi pismo s podpisami 250 krajanov, živečih ob reki Krupi. V njem so med drugim zapisali, da je bila prisotnost PCB v vodi in sedimentih ugotovljena avgusta 1983. Ukrepalo pa se je skoraj leto dni kasneje, ves ta čas je vodo iz Krupe uživalo 293 krajanov in 372 živali. Zastrupljalo se je z vednostjo pristojnih in brez naše vednosti.³⁶

---

32 "Detektiv za varstvo okolja in Aktivist »zelenih« na obisku v Sloveniji.« Delo, 25. september 1984; »Ekologija, Dopotoval ugledni gost iz ZRN.« *Tribuna*, 22. oktober 1984.

33 »Sumljivi tipi.« *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

34 »Bilo nas je 13.« *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

35 Zapis razgovora »onesnaženje reke Krupe«, ki je bil opravljen v kabinetu predsednika Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, dne 6. november 1984. Zabeležili: dr. Boris Frlec, Borut Miklavčič in dr. Metka Macarol-Hiti.; *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

36 »Krajanj vasi Krupa, Praprot, Stranska vas, Moverna vas, Vinji vrh, Brstovec, pismo izvršnemu svetu skupščine SRS.« *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

Takoj po vrnitvi delegacije so miličniki zasliševali nekatere vaščane, češ, kaj so iskali v Ljubljani, kdo je bil, itd.³⁷

Rezultati obljubljenih analiz niso bili objavljeni nikjer. Pač pa je Republiški komite za informiranje 23. novembra v *Delu* poročal, da so na treh kmetijah ob Krupi »izločili iz uporabe nekatera živila (jajca, perutnina). Na širšem območju šestih vasi pa je posebej urejena uporaba jajc in mleka, vsa ostala živila pa so neoporečna.«³⁸

Ta informacija je bila prirejena za širšo javnost. Več resnice je razkrila v celoti publicirana (v *Razmerjih*)³⁹ Zabeležka 1. seje KOMISIJE, ki se je sestala 9. novembra 1984 po opravljenih analizah. Očitna je precejšnja kontaminacija vseh živil živalskega izvora. Rezultati analiz so bili vaščanom ustno sporočeni. Otroci in nosečnice naj domačega mleka ne bi uživali. Nekaterim kmetom so pobrali prašiče, perutnino, jajca in mast ter povrnili škodo. Mleko s tega področja je šlo še zmeraj v odkup.

Konec oktobra je bilo zdravniško pregledanih 21 delavcev iz Iskre, ki so delali s PCB. Ugotovljeno je bilo, da »je 5 popolnoma zdravih, 5 jih ima okvare sluha, pri 8 do 10 so ugotovili sum okvar na jetrih.«⁴⁰ Vendar to niso bile analize kontaminiranosti s PCB!

22. decembra je občina Črnomelj prejela veliko plaketo oboroženih sil SFRJ za leto 1984, in sicer za dolgoletne uspehe pri razvoju in krepitvi ljudske obrambe in družbene samozaščite.⁴¹

---

37 Ekološki genocid, gradivo za tiskovno konferenco na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 26. 4. 1985 (Arhiv Razmerij).

38 »S preventivnimi ukrepi skušajo odpraviti posledice onesnažitve, Komisija republiškega IS je ugotovila, da doslej sprejete ukrepe za odpravo posledic onesnaženja reke Krupe učinkovito uresničujejo.« *Delo*, 23. november 1984.

39 Zabeležka 1. seje komisije za koordinacijo strokovnega dela pri reševanju problematike onesnaženosti Krupe, ki je bila 9. 11. 1984 v sejni sobi Republiškega komiteja za zdravstveno in socialno varstvo v Ljubljani, Kodričeva 5; *Razmerja* številka 13, 29. november 1984.

40 Bezek, Mirjam. »S piralenom le še dva meseca. Semiška Iskra bo 31. januarja 1985 dokončno ukinila proizvodnjo s piralenom, ki je povzročil zastupitev Krupe.« *Dolenjski list*, 6. december 1984.

41 *Črnomlju velika plaketa oboroženih sil.« *Dolenjski list*, 27. december 1984.

V januarju 1985 so sledili javni množični protesti in zahteve.

Združenje borcev metliške občine v *Dolenjskem listu* pravi, da so ljudje ob Krupi premalo obveščeni, da je treba pisati več, ker se sicer pojavljajo vse mogoče govornice, tudi take, da je strup zašel še v druge studence. Zanima jih, kako nameravajo, če se sploh da, Krupo očistiti, od kod bo sedaj Bela krajina dobivala pitno vodo itd.⁴²

24. januarja so v Dolenjskem listu ribiči tega področja zahtevali odškodnino in protestirali zaradi slabega obveščanja in neaktivnosti. Niso vedeli, kolikšna je stopnja zastrupljenosti rib, saj jih uradno ni nihče obvestil. Edini uradni zapis o prepovedi ribolova so bile za njih opozorilne table na bregovih Krupe in Lahinje.⁴³

25. januarja je imelo svojo skupščino Društvo Bela krajina v Ljubljani, ki je takrat imelo 629 članov. Sestavilo je zahteve po takojšnji in koreniti sanaciji Krupe in odlagališč PCB. Med drugim tudi zahtevo, da se vsem ob Krupi in Lahinji, ki še nimajo vodovoda, v letu 1985 napelje vodovod. Zahteve so bile dostavljene 26 najodgovornejšim republiškim institucijam, komandam JLA in sredstvom informiranja.⁴⁴

Februarja 1985 objavi *Mladina* posebno prilogo Prizma posvečeno primeru Krupa.⁴⁵

Zaradi ignorance in neučinkovitega ukrepanja takratne lokalne in državne oblasti pa so v *Razmerjih* pisali zelo kritično že novembra 1984. Tako so v uvodniku v 13. številko med drugim zapisali:

Deželica zlatih src, Mala Rusija, partizanski raj, Bela krajina – je dobila v zahvalo za svojo gostoljubnost ekološko katastrofo. Kdo je kriv? Nihče. Vsi

---

42 Bartelj, Andrej. »Naravnost in konkretno, Metliški borci o vseh stvareh, ki težijo občino pa tudi širšo skupnost – IMV in Krupa.« *Dolenjski list*, 10. januar 1985.

43 Bezek, Mirjam. »Ribiči zahtevajo odškodnino.« *Dolenjski list*, 24. januar 1985.

44 Dokument z zahtevami je podpisal predsednik društva mag. Anton Rems dipl. iur. (V arhivu *Razmerij*): »Zahteva društva »Bela krajina«, Na letni skupščini o ekološki katastrofi, zastrupitvi s PCB.« *Dolenjski list*, 14. februar 1985; »Društvo Bela krajina izraža zahteve.« *TV 15*, 21. februar 1985; »Zahteva za zaščito Krupe.« *Delo*, 21. februar 1985.

45 Plut Prizma, Dušan. »Ekološko razpotje – primer Krupe.« *Mladina*, 12. februar 1985.

dvigajo roke, ljudje ob Krupi in Lahinji so ostali sami. Kje so zdaj tisti, ki so se desetletja vozili k nam žret in nacejat ob naših staroslovanskih grudih? /.../ Ko pa bo spet vojna, kje bo najboljše zaledje za našo vojsko? Bela krajina. Kdo bo dal največ borcev? Bela krajina. Demagogi – glavešine dobro vedo: osel gre ne samo enkrat na led. Osel gre na led kolikokrat hočeš.

Počemu torej reševati matjuško Malo Rusijo? Prava mati nikdar ne zameri.⁴⁶

Sledil je odziv sveta za informiranje pri OK SZDL Metlika, ki je na seji 31. januarja 1985 ugotavljal:

Svet nadalje ugotavlja, da so se v Razmerjih začele pojavljati nekatere negativne tendence, zlasti v iskanju ocen in stanja iz naše polpretekle zgodovine in sicer preko različnih intervjujev.⁴⁷ Po zastavljeni vsebini vprašanj v intervjujih s strani Razmerij ni težko ugotoviti, da nekatera vprašanja že sugerirajo določene odgovore.⁴⁸ Prikazati želijo nekatere dogodke in razvoj predvsem negativno, s čimer se lahko razume, da imajo namen razvrednotenja pridobitev revolucije in povojnega razvoja, našo družbo pa prikazati kot nedemokratično. Tudi zvezo komunistov in ostale družbenopolitične organizacije vključno z zvezo socialistične mladine se skozi to prikazuje le v negativni luči. Odgovornost za različne pomankljivosti in slabosti v družbi pripisujejo izključno le zvezi komunistov. Ob tem je možno zaslediti poizkuse iskanja partnerstva zvezi komunistov. /.../ Takšna usmeritev pisanja Razmerij je dosegla višek v uvodniku 13. številke z grobim

---

46 "Bela Krajina." *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

47 V Razmerjih je izšla serija intervjujev, denimo s sociologom dr. Zdenko Roterjem (26. 11. 1983), narodnim herojem Jožetom Borštnarjem (27. marec 1984), tožilcem na prvem dachauskem procesu Vladimirjem Krivicem (29. november 1984), pesnikom Milanom Apihom (15. julij 1984), pisateljem in obsojencem na dachauskem procesu Igorjem Torkarjem (15. julij 1984), pisateljem Radkom Poličem st. (18. maj 1984), Gustijem Fuxom, komercialnim direktorjem Inex Adrije Avioprometa (18. maj 1984) itd.

48 Na ta očitek je uredništvo Razmerij odgovorilo tako: »Gotovo je, da nekatera vprašanja sugerirajo določene odgovore, nihče od intervjuvancev pa ni bil drogiran, nihče jih ni tepel po podplatih in nihče od nas jim tudi ni prižigal papirčkov med prsti na nogi z namenom, da bi govorili resnico.« Odlomek iz neobjavljenega odgovora Uredniškega konzilija Razmerij, februar 1985. Arhiv Razmerij. Do objave ni prišlo, ker so Razmerja po 13. številki prenehala izhajati.

in žaljivim odnosom do nosilcev odgovornih funkcij v republiki. Na zaničljiv način je prikazana tudi gostoljubnost Belokranjcev.⁴⁹

V Razmerjih so že pripravili odgovor, ki pa ni bil v celoti nikoli objavljen, ker *Razmerja* niso več izšla.⁵⁰ Del odgovora je bil objavljen šele leta 1988 v reviji *Dialogi*.⁵¹

Posebej ostro so se na uvodnik *Razmerij* odzvali tudi v Odboru aktiva partizanskih novinarjev⁵² in v predsedstvu Skupnosti borcev XV. udarne divizije NOVJ.⁵³ Obema je uredništvo *Razmerij* tudi odločno odgovorilo.⁵⁴ Med drugim z zapisom, da so dosedaj poskušali že vse mogoče. Kot vztrajni raziskovalci vzrokov in stanja, posledic in možnih posledic zastrupljanja z mutagenimi in kancerogenimi kemikalijami so v *Razmerjih* objavili vse možne dosegljive in težko dosegljive podatke in dokumente. Pomagali so tudi *Mladini*, *Našim razgledom*, *Nedeljskemu dnevniku*, *Delavski enotnosti*, televizijski in radijski ekipi, da bi tudi oni povedali javnosti kar največ. Nekaj njihovih sodelavcev je šlo z delegacijo prizadetih občanov na slovenski izvršni svet. Nadalje so zapisali, da so poskusili vse, naposled pa so se polotili še psovanja, saj je očitno, da ljudje, ki imajo v rokah moč in sredstva za ukrepanje, čakajo (najbrž nemirno in z jezo), da se vsi pisoči in prizadeti upehajo in resignirajo, češ, saj vse skupaj nič ne pomaga. Na koncu borca pozovejo, da se opredelijo za ljudi v Beli krajini. Javno in dejavno naj jih podprejo in storijo vse, kar je v njihovi moči, da pokrajina čimprej ozdravi.⁵⁵

---

49 Toni Krašovec, sekretar OK SZDL Metlika, »Ocena Razmerij.« *TV 15*, 21. februar 1985; Gre za Stališča s seje sveta za informiranje pri OK SZDL Metlika z dne 31. januar 1985, glede vsebinske zasnove *Razmerij* – glasila OO ZSMS Metlika ter ocena skladnosti dosedanjih števil z vsebinsko zasnovo (Arhiv *Razmerij*).

50 Arhiv *Razmerij*.

51 Jani Bevk. »Razmerja-spomini na sedanjost.« *Dialogi*, št. 1-2, 1988.

52 »Odbor aktiva partizanskih novinarjev, Nevarna (metliška) razmerja.« *TV 15*, 24. januar 1985.

53 »Predsedstvo skupnosti borcev XV. Divizije NOVJ, Kaj sploh hočejo?, Obsodba uvodnika v metliških *Razmerjih*.« *Dolenjski list*, 14. februar 1985.

54 »Uredniški konzilij *Razmerij*, *Razmerja* odgovarjajo.« *TV 15*, 21. februar 1985.

55 »Uredniški konzilij *Razmerij*, Kaj mislimo in hočemo, Uredniški konzilij *Razmerij* odgovarja predsedstvu skupnosti borcev XV. Divizije.« *Dolenjski list*, 21. februar 1985.

Februarja 1985 objavi *Mladina* posebno prilogo Prizma posvečeno primeru Krupa.⁵⁶

Stanje ob Krupi pa je najbolj razvidno iz članka v *Dolenjskem listu* z naslovom Strogo zaupna usoda ljudi, ki žive ob Krupi. Citat:

Prebivalcev se še bolj kot jeseni loteva na eni strani malodušje, na drugi nestrpnost, strah, dvom. Slabo so obveščeni o reševanju njihovih težav ali še to ne. Predstavniki krajevne skupnosti, skupščine občine, družbenopolitičnih organizacij, jih ne obveščajo o ničemer; tisto, o čemer se pogovarjajo člani komisije za koordinacijo strokovnega dela pri reševanju problematike onesnaženosti Krupe, ki jo je imenoval republiški izvršni svet, pa je celo strogo zaupno /.../. Nekateri se ne dotaknejo živil, katerih so jeseni prepovedali, oziroma jo niso priporočali, drugi jo zamenjujejo, tretji jo uživajo, ker menijo, da je bilo vzetih iz živil premalo vzorcev, da bi bili merodajni. Zamrznila je voda v nekaterih cisternah, ki so jih dobili ljudje brez vodnjakov, ker kljub obljubi odgovornih cistern niso izolirali. Edino, kjer krajani vidijo, da se je le premaknilo, so zdravstveni pregledi prebivalcev, a tudi tu je moč očitati počasnost.⁵⁷

Jože Kavčič, predsednik republiškega komiteja za varstvo okolja, je v Delu 23. februarja med drugim izjavil, da se pripravljajo razni sanacijski ukrepi in da je milica intenzivirala poizvedbe in identificirala vsa znana odlagališča kondenzatorjev.⁵⁸

28. februarja v *Dolenjskem listu* vaščani ob Krupi odgovarjajo na neresnične trditve občinskega izvršnega sveta, ki jih je ta objavil teden prej v istem listu.⁵⁹ Citat: »Prav tako ne razumemo pojasnila črnomaljskega izvršnega sveta /.../, kjer je govora o minimalnem vnosu PCB v organizem. Vemo pa, da imajo nekateri krajani tudi 200 do

---

56 Plut Prizma, Dušan. »Ekološko razpotje – primer Krupe.« *Mladina*, 12. februar 1985.

57 Mirjam Bezek. »'Strogo zaupna' usoda ljudi, ki žive ob Krupi.« *Dolenjski list*, 7. februar 1985.

58 »Preprečujejo nadaljnje onesnaževanje.« *Delo*, 23. februar 1985.

59 »Skupščina občine Črnomelj, Izvršni svet, Pojasnila izvršnega sveta o Krupi.« *Dolenjski list*, 21. februar 1985.

500 krat prekoračeno količino PCB v maščobnem tkivu (po ameriških normah).«⁶⁰

Marca 1985 je *Delo* objavilo članek, ki ga je poslala KOMISIJA (za koordinacijo strokovnega dela pri reševanju ... do aprila je imela že 8 sej) z naslovom Vsebnost polikloriranih bifenilov se zmanjšuje.⁶¹ Na ta članek so prebivalci ob Krupi poslali protestno pismo, ki je bilo objavljeno v *Delu* in v katerem piše, da taki članki zavajajo javnost v zmoto, kajti KOMISIJA pravi, »da se stanje ob Krupi normalizira in da prebivalci tega predela niso več ogroženi.«⁶² Sledijo javna vprašanja. Kot prvo vaščani sprašujejo, komu so namenjene lažne informacije. Nadalje sprašujejo:

*Zakaj zdravstvena služba ne objavi rezultatov preiskav prebivalcev, saj je znano (imamo dokaze), da imamo prebivalci PCB v krvi in tkivu. Zakaj avtorji članka trdijo, da zdravniški pregledi ne kažejo organskih okvar, ko vendar točno vedo, da je vpliv PCB dolgotrajen proces in se vplivi prisotnosti PCB v krvi lahko kažejo šele na potomstvu. Zakaj izvidi prihajajo z oznako STROGO ZAUPNO – POKLICNA TAJNOST in o rezultatih prebivalci ne smemo biti obveščeni? Kdo torej sme biti obveščen in odločati o naši usodi?*⁶³

16. marca 1985 je *Delo* objavilo pismo slikarke in nekdanje partizanke Alenke Gerlovič. Med ostalim piše: »Če je mogoče v primeru vojne opraviti mobilizacijo takoj, če lahko ob prometni nestreči ukrepamo v najkrajšem času, kako za vraga ne bi bilo mogoče nemudoma ubraniti prebivalcev partizanske Bele krajine pred nadaljnim zastrupljanjem, ustaviti nevarno proizvodnjo, opozoriti ljudi na nevarnost, jim pripeljati zdravo vodo in živila in brez odlašanja odstraniti odlagališča strupenih odpadkov?!« Pismo končuje tako:

Žrtve ekološke katastrofe v Bhopalu tožijo nadnacionalno družbo zaradi izgube zdravja. Bo Iskra odpravila Belokranjce kar z odškodnino za "perutnino, prašiče, jajca in mast"? Ali prizadeti ne bodo obtožili krivcev

60 »Vaščani šestih vasi ob Krupi, Še pojasnilo vaščanov.« *Dolenjski list*, 28. februar 1985.

61 »Vsebnost polikloriranih bifenilov se zmanjšuje.« *Delo*, 14. marec 1985.

62 »O Krupi in ureditvi razmer. Šest vprašanj prebivalcev ob Krupi in odgovor komisije za koordinacijo strokovnega dela pri reševanju problematike onesnaženosti Krupe.« *Delo*, 26. marec 1985.

63 Prav tam.

za večno skrb zaradi usode bolezni, ki se utegne pokazati šele čez leta, krivcev za brezperspektivnost mladine, ki bi želela ustanoviti družine, roditi otroke? Po vsem tem ne moremo reči niti, da je Belokranjce zadela naravna katastrofa, niti da se je zgodila ekološka nesreča. Dogodku se najbolj prilaga ime – ekološki zločin.⁶⁴

Po medijih se je pisalo in govorilo veliko več, kakor kaže po tem pregledu. Režiser Andrej Mlakar je posnel tudi dokumentarni film Kjer kukavica gnezdi, prikazan na TV slovenija 20. februarja 1985. Bilo je vse več odzivov in protestov, odgovori z republiških instanc pa so bili megleni in izmikajoči se. Vsakdo bi se rad otresel odgovornosti. Skrajno nesprejemljivo je bilo, da sanacija še ni stekla. Že davno bi morali biti odnešeni in izkopani kondenzatorji s površine in iz jam. S tem bi se preprečilo nadaljne pronicanje strupa v podtalje.⁶⁵

Zadeve s Krupo so se spomladi 1985 tako zaostrole,⁶⁶ da se je z zadevo začelo ukvarjati tudi Russellovo razsodišče, časopis *Razmerja* pa je prenehal izhajati. Nekateri člani uredništva *Razmerij* so takrat s pomočjo Zdenka Roterja⁶⁷ in Rudija Rizmana navezali stik z Vladimirjem Dedijerjem, takrat predsednikom Russellovega razsodišča, sicer znanim Titovim biografom.⁶⁸ Kmalu po prvih kontaktih z *Razmerji* je Dedijer članom Russellovega razsodišča poslal pismo, v katerem jim je predlagal, da pretehtajo predlog za oblikovanje vprašanja ekološkega genocida. V pismu zapiše, da ga je zelo prizadelo onesnaženje vode v

---

64 Alenka Gerlovič. »Naravna katastrofa v Beli krajini naj bo poduk drugim.« *Delo - Sobotna priloga*, 16. marec 1985.

65 Draga Ahačič. Krupa, Obljuba dela dolg, ki bo poplačan z zdravjem.« *Mladina*, 29. november 1985. Podrobneje v zapisu: »Pusti crkniti Belokranjce.« *Dolenjski list*, 6. november 1986.

66 M. Bezek. »Obsojen uvodnik zadnjih Razmerij.« *Dolenjski list*, 7. februar 1985.

67 Zdenko Roter je v knjigi *Padle maske* opisal svoje sodelovanje z *Razmerji*. Med drugim je zapisal: »Že takrat se je pokazala usodnost nenadzorovanega industrijskega dobičarskega grabeža, a mu je bila civilna pobuda (*Razmerja*) takrat še kos in je morala takratna država poklekiniti, čeprav nerada. Čudi se, kako je mogoče, da novodobne analize disidenstva (političnega in kulturnega) še nikoli niso navedle primerjave z *Razmerji*, ki bi si to vsekakor zaslužila, vesel pa je, da je vsaj malo botroval temu gibanju in bil zanje vsaj v določenih pogledih koristen mentor.« Roter, Zdenko. *Padle maske*. Ljubljana: Sever&Sever, 2013, 347–348.

68 Pismo uredništva *Razmerij* Vladimirju Dedijerju, 4. marca 1985 in pisni odziv Vladimirja Dedijerja, 11. marca 1985. (Arhiv *Razmerij*)

Beli krajini.⁶⁹ 26. aprila 1985 je sledila na Filozofski fakulteti v Ljubljani novinarska konferenca pod naslovom Ekološki genocid, ki pa je prerasla v protestni zbor. Zbralo se je okrog 150 ljudi in ne samo novinarji.⁷⁰ Omenjeni zbor je Russellevega razsodišču, ki sta ga zastopala Vladimir Dedijer in Rudi Rizman, predlagal, da na posebni seji obravnavajo problem in razsežnost ekološkega genocida v sodobnem svetu ter nevarna praksa nadnacionalnih družb, ki izvažajo za okolje nevarno tehnologijo v manj razviti svet. Na protestnem zboru je predstavnik Razmerij podrobno predstavil akutni primer Krupe, opozorjeno pa je bilo tudi na nekatere druge ekološke primere v Sloveniji in širše v tedanji Jugoslaviji.⁷¹ Radio Študent je celoten protest posnel in izdelal tudi magnetogram.⁷²

Podpredsednik Izvršnega sveta dr. Boris Frlec pa je septembra 1985 na problemski konferenci o ekologiji v SOZD-u Iskra izjavil:

Zaskrbljenost zaradi stanja okolja je upravičena in terja takojšnje ukrepanje. Vendar so klici po čistem okolju mnogokrat tudi histerično obarvani, imajo čustven značaj, zato so reakcije neracionalne. Tuji zgledi kažejo, da ima gibanje zelenih vedno politične prizvoke. Tako uporabljena skrb za čisto okolje je dobrodošel konj, s katerim se z veliko demagogije, s polovičnimi informacijami in znanjem, z manipulacijo s podatki in z zelo malo odgovornosti dosegajo politični cilji. Animacijo širše, nepoučene in neobjektivno informirane javnosti je mogoče zlahka doseči. Od tu dalje pa je argumentiranje težko, objektivne informacije, ki jih lahko nudi le stroka, pa so vnaprej diskvalificirane ...⁷³

V primeru Krupe so neposredno prizadeti prebivalci, Razmerja, nekateri novinarji, vrsta posameznikov in različnih organizacij in društev velikokrat javno zahtevali od stroke pojasnila, strokovna

---

69 Pismo Vladimirja Dedijerja članom Russellovega razsodišča, 25. marec 1985. Arhiv Razmerij.

70 Gregor Pucelj. »Russelovo razsodišče se bo lotilo ekoloških genocidov«, *Delo*, 29. april 1985.

71 Srečo Zajc. »Russel brani Krupo.« *Mladina*, 9. maj 1985; Rudi Rizman. *Izzivi odprte družbe*. Ljubljana: Liberalna akademija, 1997, 273.

72 Arhiv Razmerij.

73 »Diskvalifikacija strokovnih informacij.« *Delo*, 21. november 1985.

mnenja in ugotovitve.⁷⁴ V najboljšem primeru je KOMISIJA dala v javnost »pomirjajoče in zavezujoče ugotovitve«, eksaktnih podatkov pa nobenih.⁷⁵

Direktor Univerzitetnega inštituta medicine dela, prometa in športa, doc. dr. Samo Modic, je to pojasnil tako: »Mi smo delali, to jamčim, pošteno. Je pa res, da smo bili zdravstveni delavci pri tej stvari med mlinskimi kamni. Nekateri so zaradi premajhne natančnosti povzročali prevelik preplah. Drugi so hoteli od nas, da rečemo, da vse skupaj nič ni in nič ni bilo. Vsekakor bi nas morala v Sloveniji ta nezgoda osvestiti.«⁷⁶

Kdo takrat dejansko stroke ni upošteval, je razvidno iz delovanja skupine za oceno posegov v okolje (SEPO), ki je bila leta 1974 ustanovljena pri Inštitutu Jožef Štefan. Do začetka leta 1985 je SEPO ocenil 352 načrtovanih naložb, od katerih je bilo 108 ekološko problematičnih. Večina projektov je bila vseeno uresničenih.⁷⁷ 24. marca 1980 je izdelal tudi oceno ekološke obremenitve okolja za DO Iskra Semič,⁷⁸ vendar se ti predlogi niso upoštevali kot zavezujoči.⁷⁹ Dogajalo se je tudi, da so celo najvišji politični upravni organi dali blagoslov za investicijo, ki zanemarija strokovno utemeljene ocene ekološke obremenitve okolja, npr. za prašičje farme oz. ihansko tehnologijo vzreje prašičev.⁸⁰ Agroemona Domžale in TOZD Prašičereja IHAN sta odpadne vode

---

74 Vrsta teh zahtev in njihovih avtorjev (npr. Jože Kranjc, ZSB NOB Metlika, Metliški ribiči, Društvo Bela krajina, ZVOS, Alenka Gerlovič, Igor Jugovič, Draga Ahačič ...) je navedena v članku: »Krupa: Ali res blatenje stroke?« *Dolenjski list*, 16. januar 1986; glej tudi: Svetozar Polič. »Ali res diskvalifikacija strokovnih informacij?« *Delo - Sobotna priloga*, 8. februar 1986.

75 »Komisija za spremljanje onesnaženosti Krupe: pomirjajoče in zavezujoče ugotovitve.« *Delo*, 9. november 1985.

76 Milovan Dimitrić. »Koliko tvegam, ker živim ob Krupi?« *Teleks*, 15. maj 1986.

77 Ekološki genocid, gradivo za tiskovno konferenco na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 26. april 1985; Pogovor avtorja članka s Svetozarjem Poličem, leta 1985 vodjem skupine SEPO, Ljubljana, 15. september 2020.

78 Ocena ekološke obremenitve okolja zaradi predvidene zgraditve proizvodnih objektov DO ISKRA – Industrija kondenzatorjev, Semič, S-SP-11/80-389, 24. marec 1980. Dokument so podpisali Mgr. S. Polič, prof. dr. J. Marsel, in direktor prof. dr. Boris Frlec (arhiv Razmerij).

79 Božo Flajšman. »Komisija za spremljanje onesnaženosti Krupe: pomirjajoče in zavezujoče ugotovitve.« *Delo - Sobotna priloga*, 14. december 1985.

80 Pogovor avtorja članka s Svetozarjem Poličem, leta 1985 vodjem skupine SEPO, Ljubljana, 15. 9. 2020.

spuščala v Kamniško Bistrico. Ob 35-letnici obstoja je bila ta farma »za posebne zasluge in uspehe pri delu, pomembne za gospodarski napredek države« na podlagi ukaza predsedstva SFRJ odlikovana z redom dela z zlatim vencem. Onesnaževanje okolja in mrtva Kamniška Bistrica nista bila pomembna.⁸¹

Nadaljna dogajanja ilustrira ugotovitev Belokranjcev, da kratica PCB ni samo oznaka za poliklorirane bifenile, ampak glede na ravnanje odgovornih in strokovnjakov tudi vse bolj očitno geslo: »Pusti crkniti Belokranjce.«⁸² Leta 1986 so zaradi zastrupitve s PCB pri triindridesetih letih upokojili delavko Iskre Semič Anico Krašna,⁸³ ki je zaradi te zastrupitve morala narediti tudi splav.⁸⁴

Zaradi nedopustno počasnega in necelovitega reševanja ekološke katastrofe, ki jo je v Beli krajini povzročila zastrupljenost s PCB, je iz Zveze komunistov Jugoslavije izstopil ekolog Dušan Plut, ki je tudi tesno sodeloval z Razmerji, kasneje pa je postal prvi predsednik politične stranke Zeleni Slovenije. Med drugim je izstopil tudi »zaradi skrajno žaljivega odnosa predsednika predsedstva CK ZKJ (Milanka Renovice) do vseh alternativnih gibanj«, (Delo, 2. 12 1986.) kamor sodi tudi ekološko ... M. Renovica je sodil, da ta gibanja zagovarjajo politični pluralizem, zahtevajo spremembe političnega sistema, razvednotujejo revolucionarne pridobitve boja delavskega razreda, zmanjšujejo vlogo ZK itd. Družbena gibanja so po njegovem mnenju v neskladju z našo ustavo, zakoni in politično usmeritvijo ..."⁸⁵

---

81 Uradni list SFRJ, številka 34, 29. junij 1984, 907; Alenka Bizjak. »Zmeda v Uradnem listu in Druga plat medalje«, *Delo, Sobotna priloga*, 1. september 1984.

82 Božo Flajšman. »Pusti crkniti Belokranjce.« *Dolenjski list*, 6. november 1986.

83 Andrej Bartelj. »Primer Anice Krašna, PCB ali pusti crkniti Belokranjce.« *Dolenjski list*, 22. oktober 1987.

84 Marjan Horvat. »Zeleni zardevajo.« *Mladina*, 17. oktober 1990; Rezultat analize kromosomov Anice Krašna z dne 15. 5. 1987. Arhiv Razmerij; »Anica Krašna je leta 1986 odšla, spremljal jo je dr. Žiga Tretjak, na zdravljenje v ZDA. Marjan Raztresen, Strupeni semiški vitamini. Anica Krašna, delavka iz tovarne v Semiču, se je v ZDA zdravila za boleznijo, ki jo je dobila v svoji tovarni, kjer uradno ne trgujejo s strupi.« *Teleks*, 13. avgust 1986.

85 Dušan Plut. »Izstop iz ZK Jugoslavije.« *Mladina*, 29. maj 1987.

Kljub temu so se v osemdesetih letih ekološka gibanja vse bolj krepila zaradi vrste ekoloških problemov, tako na lokalni kot svetovni ravni. Še posebej so ga krepile ekološke katastrofe (Krupa), na svetovni ravni pa gotovo najbolj černobilska (1986). Ob prvi obletnici černobilske katastrofe (1987) so bile v Ljubljani velike protijedrskе demonstracije z napisi: »Jedrska elektrarna – draga smrt«, »Jugo atom – oblastniški sindrom«, »Gospod, usmili se jih, saj ne vedo, kaj počno«, »Zemlja nima zasilnega izhoda«, »Polonij, cezij, jod, živel mladi rod!«⁸⁶ Posamezniki so si nataknili plinske maske ali so na svoje obleke narisali okostnjake, demonstranti pa so nosili tudi velik transparent z nekoliko preoblikovano kopijo Picassove slike Guernica, ki je nedvomno sporočala, da so nove »guernice« posledica človekovega neodgovornega odnosa do narave/okolja.⁸⁷ Okoljski aktivisti so 8. novembra 1987 organizirali v Velenju tudi velik ekološki protest proti odlaganju radioaktivnih odpadkov v Velunjski graben.⁸⁸

Dvig ekološke zavesti je razbrati tudi iz ekoloških sondaž oz. raziskav slovenskega javnega mnenja (SJM 1984–1992). Leta 1984 se 41,1 % anketirancev ne bi strinjalo z gradnjo druge jedrske elektrarne v Sloveniji.⁸⁹ Leta 1987 se je ta številka povečala na 81.8 %.⁹⁰ Černobilski šok se je izrazil tudi v izostritvi drugih vidikov ekološke zavesti; v odnosu do propadanja gozdov, onesnaževanja vodnih virov, zraka in še posebej v odklanjanju gradnje energetske požrešnih industrijskih objektov.⁹¹

Glede ekoloških gibanj pa podatki kažejo, da se je s trditvijo "gibanje za varstvo okolja predstavlja le grupa nezadovoljnežev, ki nasprotujejo vsakemu napredku" leta 1986 popolnoma ali v glavnem strinjalo 13,9 %

---

86 <http://arhiva.velenje.si/0-www-4/Datoteke/Galerija%20na%20prostem/GNP08-eko%20revolucija.pdf> (dostop: september 2020).

87 »Protijedrski dan, Od kod teh stotisoč?« *Mladina*, 8. maj 1987. Demonstracije so bile 23. aprila 1987, černobilska katastrofa pa se je zgodila 26. aprila 1986; Božidar Flajšman. *Vizualna ekologija, Ekološki nagovori vidnih sporočil*. Ljubljana: Akademija za likovno umetnost in oblikovanje, 2006, 57.

88 <http://arhiva.velenje.si/0-www-4/Datoteke/Galerija%20na%20prostem/GNP08-eko%20revolucija.pdf> (dostop: september 2020).

89 Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968–1990, Dokumenti SJM, Ljubljana, 1997, 479.

90 Prav tam, 570.

91 Ekološke sondaže, Iz raziskav slovenskega javnega mnenja 1984–1992, Dokumenti SJM, Ljubljana, 1992, 5.

anketiranih,⁹² leta 1990 pa 12,9 %.⁹³ S to trditvijo pa se popolnoma ali v glavnem ni strinjalo leta 1986 59,8 %, ⁹⁴ leta 1990 pa 68,7 % vprašanih.⁹⁵

Leta 1988 pa smo namesto podatkov o pregonu ekološkega kriminala dobili posplošeno obsodbo alternativnih gibanj, še posebej ekološkega. Republiški sekretariat za notranje zadeve je izdelal poročilo o nevarnih dejanjih, ki kakorkoli ogrožajo jugoslovansko ureditev, njene ekonomske in politične temelje, notranji red ter varnost ljudi. Predstavil ga je republiški sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl, ki je med drugim dejal:

V Sloveniji so pred leti z dovolj simpatije sprejeli nekatera tako imenovana alternativna gibanja. Spričo ekoloških težav je bilo pričakovati, da se bodo ta gibanja zavzemala za večanje ekološke zavesti ljudi. V resnici pa se je pokazalo nasprotno. Nobeno teh alternativnih gibanj se vse do zdaj ni razvilo v tej smeri, pač pa se je zaprlo v posamezne skupine, ki izvajajo predvsem razne pritiske, tako na družbene kot politične inštitucije.⁹⁶

11. junija 1989 je bila v Mostecu v Ljubljani ustanovna skupšina Zelenih Slovenije (ZS), nanjo je vabil plakat, ki ga je oblikoval Novi kolektivizem, izdajatelj pa je bila RK ZSMS, s katero so takrat Zeleni tesno sodelovali. ⁹⁷Za predsednika ZS je bil izvoljen pobudnik za njeno ustanovitev Dušan Plut. V programu so se zavzeli zlasti za zdravo okolje, suvereno, demokratično in pravno državo ter sonaravni socialno-ekonomski razvoj; izrekli so se za čimprejšnje zaprtje Nuklearne elektrarne Krško in Rudnika urana Žirovski vrh ter za opustitev jedrskega programa. Stranka se je pridružila Demokratični opoziciji Slovenije (Demos), na

---

92 Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968-1990, Dokumenti SJM, Ljubljana, 1997, 532.

93 Prav tam, 773.

94 Prav tam, 532.

95 Prav tam, 773.

96 Žarko Hojnik. »Organi za notranje zadeve se zavedajo zapletenosti in občutljivosti razmer.« *Delo*. 25. julij 1988.

97 Flajšman, Vizualna ekologija, 135.

skupščinskih volitvah 1990 je dobila v družbenopolitičnem zboru 8 poslanskih mest in se vključila v vlado koalicije Demos.⁹⁸

Tu velja omeniti, da ekološka gibanja na prvih večstrankarskih volitvah po 2. svetovni vojni v letu 1990 v nobeni jugoslovanski republiki, razen v Sloveniji, niso doživela politične uveljavitve. V Sloveniji pa je ekološko gibanje s stranko ZS pridobilo pomemben del politične moči. Po obsegu svoje parlamentarne moči so daleč presegli podobna zelena gibanja v drugih zahodnoevropskih državah.⁹⁹

Od vsega začetka so se v ZS delili na t. i. zmerno in radikalnejšo krilo, kar je kasneje prerاسlo v levo in desno strujo. Ta delitev se je kazala v različnih političnih, ideoloških in nazorskih izhodiščih ter nesoglasjih zlasti glede delovanja Demosa, politike vlade in odnosa strank Demosa do idej ZS.¹⁰⁰ Zato so le s preferenčnim glasom predsednika izglasovali vstop v koalicijo Demos.¹⁰¹ Eden prvih ukrepov ZS je bil tudi ta, da je dr. Leo Šešerko, član ZS in podpredsednik Izvršnega sveta RS, 10. oktobra 1990 sklical najodgovornejše na sestanek, na katerem so obravnavali nadaljne aktivnosti glede sanacije onesnaženosti s PCB območja reke Krupa ter predlog nadaljnjih aktivnosti glede zdravstvene ogroženosti ljudi.¹⁰² Toda tudi vlada Demosa ni pokazala pravega zanimanja za to problematiko, ker je najprej obljubila 4 milijone dinarjev za raziskave o vplivih PCB in drugih snovi na zdravje ljudi, nato pa se je odločila, da denarja ne da.¹⁰³

---

98 Miran Lesjak. »Zeleni Slovenije.« V: Enciklopedija Slovenije 15 (gl. ured.: Dušan Voglar, odg. ured.: Martin Ivanič), Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, 152.

99 Ekološke sondeže, Iz raziskav slovenskega javnega mnenja 1984–1992, Dokumenti SJM, Ljubljana, 1992, 65–66.

100 SI AS 2117 Zeleni Slovenije, 1990–1993.

101 Pogovor avtorja članka z Dušanom Pluotom, 22. maj 2020.

102 Vabilo Izvršnega sveta RS, šte. 353–02/90. Arhiv Razmerij.

103 »Primer Krupe in PCB še vedno ni končan, Vlada ne da denarja za raziskave, dr. Leo Šešerko se distancira od odločitve izvršnega sveta skupščine Slovenije.« *Dnevnik*, 11. oktober 1990.

Po razpadu Demosa so ZS podprli Janeza Drnovška,¹⁰⁴ ki je s konstruktivno nezaupnico spomladi 1992 zamenjal vlado Lojzeta Peterleta,¹⁰⁵ ZS pa so postali del njegove vlade.¹⁰⁶ Na drugih volitvah leta 1992 so ZS dobili pet poslancev.¹⁰⁷ Zaradi vse večjih razhajanj je vseh pet poslancev in večina vodstva stranke marca 1993 ustanovila Zelene – ekološko socialno stranko,¹⁰⁸ ki se je marca 1994 združila s Socialisti, Demokrati in LDS (Liberalno demokrasko stranko) v novo LDS (Liberalno demokracijo Slovenije).¹⁰⁹ Z vključitvijo v Liberalno demokracijo Slovenije je ZS prenehala obstajati, je pa znotraj nove LDS začel delovati Ekološki forum.¹¹⁰ Preostali del stranke ZS je ohranil staro ime, vse do danes pa niso več prišli v parlament.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja brez prizadevanja posameznikov, kot so bili nekateri pogumni novinarji, prosti strelci, podpisniki peticij in zahtev, različnih društev ter brez prizadevanja neposredno prizadetega prebivalstva v odnosu do okolja ne bi kaj prida napredovali. Danes so razmere zelo podobne, če ne celo slabše. Naši aktualni vladi so zelo v napoto predvsem okoljevarstvene nevladne organizacije. Zato jih skuša s spremembo zakonodaje izriniti ali pa

---

104 Predsedstvo ZS je na seji 16. aprila 1992 sprejelo priporočilo poslanskemu klubu, da Drnovška podpre, v kolikor bodo izpolnjeni programski in kadrovske pogoji. Zapisnik 3. seje predsedstva ZS; SI AS 2117 Zeleni Slovenije, 1990-1993.

105 Veso Stojanov. »Drnovškova poskusna doba.« *Delo*, 24. april 1992.

106 »Izvoljeni funkcionarji in ministri Zelenih Slovenije.« *Zelena priložnost: revija Zelenih Slovenije*, pomlad 1992.

107 Poročilo državne volilne komisije. <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv/dzi1992/sestava> (dostop: oktober 2020).

108 »Razbite iluzije, Jasna politična opredelitev Zelenih Slovenije je nujnost predlog večine vodstva Zelenih.« *Delo -Sobotna priloga*, 19. december 1992; Božidar Flajšman. »Ekološko gibanje, ZS, Zeleni ESS, Ekološki forum.« V: *Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov)*, ur. dr. Igor Lukšič, 205–207. Ljubljana: Slovensko politološko društvo, 1994, 205–207.

109 Vladimir Vodušek. »Združitev štirih strank v liberalno demokracijo.« *Delo*, 14. marec 1994; Sonja H. Vogrič. »Štiri stranke so se združile v novo sredinsko LDS, ki jo bo vodil Janez Drnovšek.« *Dnevnik*, 14. marec 1994; Tanja Starič. »Liberalna demokracija Slovenije je zdaj stvarnost.« *Republika*, 13. marec 1994.

110 Programski dokumenti Združitvenega kongresa Liberalne demokracije Slovenije, sprejeti 12. marca 1994 na Bledu.

jim vsaj močno omejiti možnost sodelovanja pri upravnih postopkih z namenom ohranjanja narave.¹¹¹

SLIKOVNO GRADIVO

Slika 1: Idilični izvir Krupe, 1. oktober 2020.
Fotografiral avtor članka.

---

111 Maja Prijatelj Videmšek. »Poslanci glasovali proti naravi.« *Delo*, 13. maj 2020; Pia Nikolič. »Labodji spev, Vlada z novelo zakona o ohranjanju narave brani lastnike kapitala.« *Mladina*, 15. maj 2020.

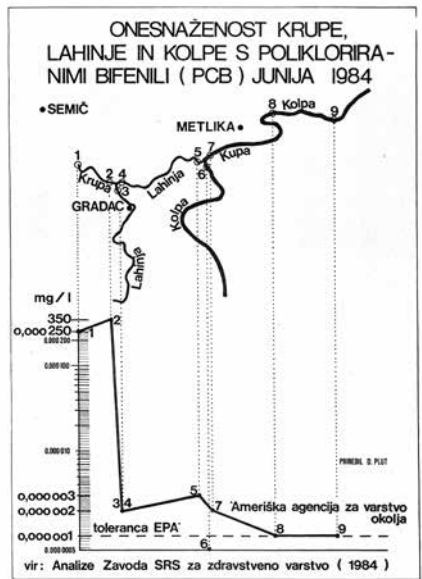
Slika 2: Anketa med krajanji vasi ob Krupi

Razmerja, 15. julij 1984.

Prisotnost PCB v vodi in sedimentih (od 300- do 400-krat večja, kot jih dopuščajo ameriške norme) je bila ugotovljena avgusta 1983. Ukrepalo se je šele skoraj leto dni kasneje, ves ta čas se je 293 krajanov in 372 živali zastrupljalo z vednostjo pristojnih.

Slika 3: Onesnaženost Krupe, Lahinje in Kolpe s polikloriranimi bifenili (PCB) junija 1984.

Razmerja, 29. november 1984.

R A Z M E R J A - P O S E B N A I Z D A J A 1

Slika 4:

Naslovnica posebne izdaje *Razmerij*, 24. avgust 1984.
V obliki bombe prikazuje resnično obcestno tablo, ki je sredi
Semiča prikazovala pot do Iskrine tovarne.

Slika 5:
Prometni znaki v Semiču s tablo, ki prikazuje pot do Iskrine tovarne.

Razmerja, 15. julij 1984

Slika 6 (desno):
Uvodnik v posebno izdajo Razmerij,
posvečeno izključno onesnaženju reke Krupe,
24. avgust 1984.

Ekipa Razmerij je obiskala nekaj institucij, ki so bile s strani Republiškega komiteja za varstvo okolja določene kot nosilci nalog za reševanje ekološke katastrofe "PCB v Krupi". Da bi prikazali, kako pristojni rešujejo ta primer, smo zbrali nekatere dokumente, ki so povezani z zastupitvijo Krupe.

Dve stvari nikakor ne greta skupaj.

Medtem ko se odgovorni "prizadevno dogovarjajo v navideznem začaranem krogu", seveda v skladu s predpisi in zakoni, da bodo nekoč lahko sprejeli odloke - pa ostajajo ogroženi ljudje ob Krupi osamljeni in prepuščeni sami sebi.

Zastupljenega območja ni moč reševati v pisarnah, četudi po samoupravni poti.

Ali bi v primeru vojne tudi čakali na mobilizacijo ljudi in sredstev do redne skupščinske seje ali letne konference štaba civilne zaščite?

Bili smo na sestanku krajevne skupnosti Semič, bili smo na skupščini občine Crnomelj, obiskali smo tovarno kondenzatorjev ISKRA Semič, bili smo na upravi inšpekcijskih služb v Novem mestu, šli smo na zavod za socialno medicino in higieno v Novem mestu, bili pa smo tudi v Ljubljani in se oglasili na pristojnih republiških komitejih in zavodih. Predvsem pa smo se pogovarjali z ljudmi v vasi Krupa, v Stranski vasi, v Moverni vasi, Semiču, Geršičih, Primostku itd. V Metliki smo imeli namen obiskati predsednika izvršnega sveta občinske skupščine, vendar je bil na dopustu.

Slikovnega materiala v tej številki ni veliko. Film, na katerem je bila posneta kopica sogovornikov in aktualnih prizorišč, smo izgubili nekje na območju novomeškega kapitlja. Pravzaprav smo ga pozabili skupaj s "flešem" na škarpi pred zavodom za soc. med. in hig.. Pošte nega najditelja oz. tatu, ki ni vedel, kaj krade, obveščamo, da je "fleš" izposojen, da smo ga dolžni vrniti, na filmu pa ni golih bab. Poslušaj, če vrneš oboje, boš dobival Razmerja eno leto brezplačno!

Vse pogovore je opravila ekipa v sestavi: Rudles Vlašič, Andrej Vidic, Neno Jelenčič, Sonja Bezenšek, Leon Gregorčič, Božo Flažšman. Sestanku KS Semič sta prisostovala še Jani Bevk in Duška Vraničar.

1983		
Datum	Namen in kraj	litrov/min
19. 7. 83	Cipanje vode iz vodnjaka	1, 30
20. 7. 83	... ..	1, 30
21. 7. 83	... ..	2, 30
22. 7. 83	... ..	4
23. 8. 83	... ..	2
delovanje črpalke		36 ur

1984		
Datum	Namen in kraj	litrov/min
1. 12. 84	... ..	0, 20
2. 12. 84	... ..	2
3. 12. 84	... ..	2
4. 12. 84	... ..	0, 20
5. 12. 84	... ..	3, 00

Is fotokopija je razvidno, da je gasilsko društvo Stranska vas v zimskem letu črpalo vodo iz Krupe v vodnjake. V zimskem letu je motorje v ta namen delovali 36 ur. V zimski sezoni 1984 so črpali 700 litrov vode, to znese za ljudi 1.512.000 litrov vode. Letno se voda črpali naostane 19, saj je to voda je še vedno v vodnjaki in ljudje jo seveda uporabljajo.

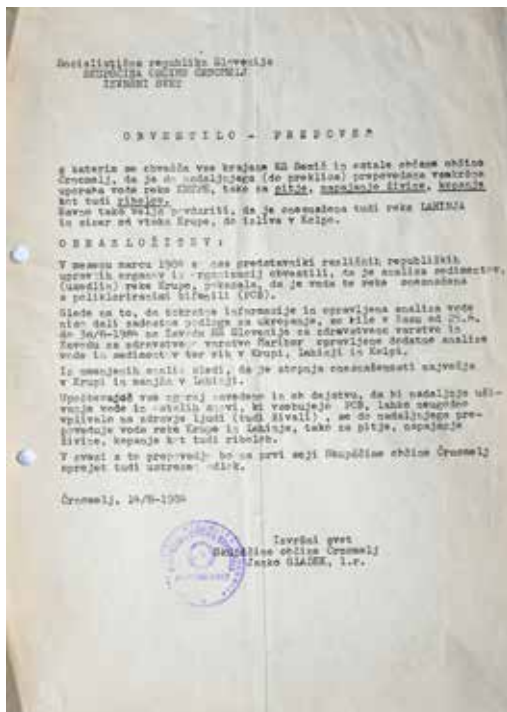
25

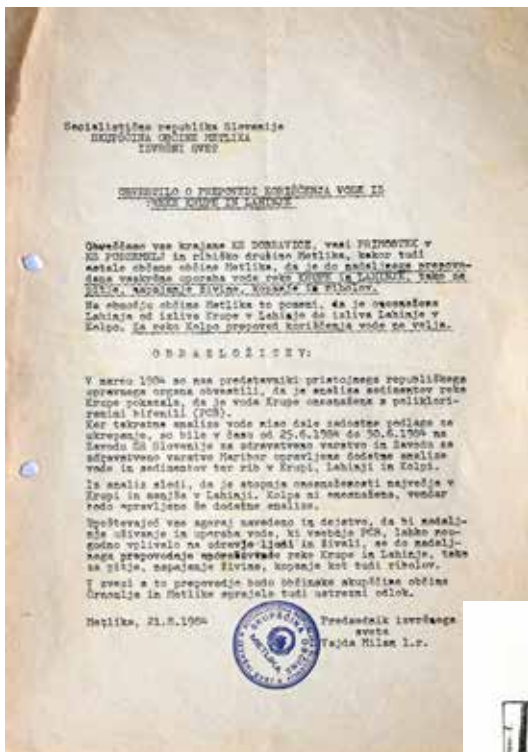
Slika 7: Fotokopija iz dnevnika gasilskega društva Stranska vas (vas ob Krupi), iz katerega je razvidno, da so v letu 1983 iz Krupe v vodnjake načrpalj 1.512.000 litrov vode. V letu 1984 so jo nazadnje črpali 19. maja. Ta voda je bila še vedno v vodnjaki in ljudje so jo seveda uporabljali.

Razmerja (posebna izdaja), 24. avgust 1984.

Slika 8: Obvestilo izvršnega sveta občine Črnomelj, s katerim so 14. avgusta 1984 obvestili vse krajanje KS Semič in ostale občane občine Črnomelj, da je do nadaljnjega (do preklica) prepovedana vsakršna uporaba vode reke Krupe, tako za pitje, napajanje živine, kopaenje kot tudi ribolov. Pri tem poudarjajo, da je onesnažena tudi reka Lahinja, in sicer od pritoka Krupe do izliva v Kolpo.

Arhiv Razmerij.

Slika 9:
Obvestilo Izvršnega sveta občine Metlika, s katerim 21. avgusta 1984 obveščajo vse krajanje KS Dobravice, vasi Primostek v KS Podzemelj in ribiško družino Metlika in tudi ostale občane občine Metlika, da je do nadaljnjega prepovedana vsakršna uporaba vode reke Krupe in Lahinja, tako za pitje, napajanje živine, kopanje in ribolov. Na območju občine Metlika to pomeni, da je onesnažena Lahinja od izvira Krupe v Lahinjo do izvira Lahinja v Kolpo. Za reko Kolpo prepoved koriščenja vode ne velja.

Arhiv Razmerj.

Slika 10:
Zaradi ignorantskega ravnanja lokalne in državne oblasti pri reševanju onesnaženosti reke Krupe s PCB je trinajstčlanska delegacija predstavnikov prebivalcev vasi ob Krupi, metliškega mladinskega časopisa Razmerja in Zveze društev za varstvo okolja 6. novembra 1984 nenapovedano obiskala slovenski izvršni svet.

Razmerja, 29. november 1984.

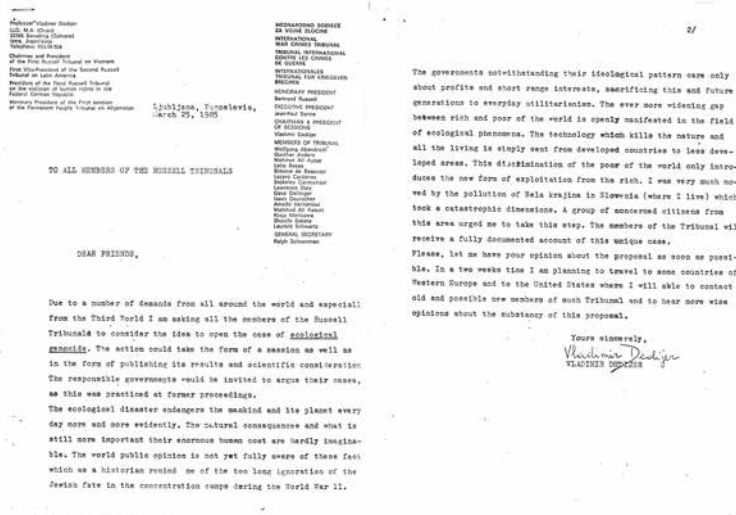

Slika 12:

Spominska obeležja v krajih ob Krupi in Lahinji s tablami, ki prepovedujejo pitje, napajanje živine, kopanje in ribolov v reki Krupi in Lahinji (do preklica).

Fotostrip v Razmerjih, 29. november 1984.

Slika 13:

Kopija in prevod (na naslednji strani) pisma Vladimirja Dedijerja članom Russellovega razsodišča, 25. marec 1985.

Arhiv Razmerij.

Dragi prijatelji,

Zaradi številnih prošenj z vsega sveta in še posebej iz Tretjega sveta naprošam člane Russellovega tribunala, da pretehtajo predlog za oblikovanje vprašanja ekološkega genocida. Delo na tem področju bi lahko potekalo v obliki posvetovanj ali objavljanj znanstvenih izsledkov. Odgovorne vlade bi bile povabljene, da argumentirajo svoje primere, kot je bila praksa že v prejšnjih postopkih.

Vedno bolj je jasno, da ekološke katastrofe ogrožajo človeštvo in naš planet. Njihov vpliv na naravo in njihovo ogromno škodo za človeštvo, kar je še bolj pomembno, si je težko predstavljati. Svetovno javno mnenje se tega še ne zaveda povsem, kar me kot zgodovinarja spominja na predolgo ignoriranje usode Judov v koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno.

Ne glede na svoj ideološki vzorec vlade skrbijo samo za dobiček in kratkoročne interese, pri tem pa zaradi vsakodnevnih koristi žrtvujejo sedanjo in prihodnje generacije. Na področju ekologije nastaja vedno večja razpoka med bogatimi in revnimi prebivalci tega sveta. Tehnologija, ki uničuje naravo in vse življenje na planetu, je enostavno prenesena iz bolj razvitih v manj razvite države. Ta diskriminacija revnega sveta uvaja nove načine izkoriščanja s strani bogatih. Zelo me je prizadelo onesnaženje vode v Beli krajini v Sloveniji (kjer živim), ki je doseglo katastrofalne razsežnosti. Skupina zaskrbljenih prebivalcev iz tega območja me je prepričala, da sem se odločil za ta poziv. Člani Tribunala bodo prejeli dokumentirano poročilo o tem edinstvenem primeru.

Prosim vas, da mi čim prej sporočite svoje mnenje o tem primeru. Čez štirinajst dni nameravam potovati v nekatere države Zahodne Evrope in ZDA, kjer bom imel možnost navezati stike s starimi in morebitnimi novimi člani Tribunala in slišati več pametnih mnenj o vsebini mojega predloga.

*S spoštovanjem,
Vladimir Dedijer*

Slika 14:

S protestnega zbora z naslovom "Ekološki genocid na Filozofski fakulteti v Ljubljani, 26. aprila 1985. Povod za protest je bilo onesnaženje reke Krupe s polikloriranimi bifenili (PCB) in odgovornost takratnih političnih oblasti in uradne znanosti pri prikrivanju tega ekološkega zločina. Omenjeni zbor je Russellovemu razsodišču, ki sta ga zastopala Vladimir Dedijer in Rudi Rizman, predlagal, da na svoji posebni seji obravnava problem in razsežnosti ekološkega genocida v sodobnem svetu ter nevarno prakso nadnacionalnih družb, ki izvažajo za okolje nevarno tehnologijo v manj razviti tretji svet. Predstavniki in sodelavci Razmerij, glasila metliške mladine, so poleg podrobne predstavitve omenjenega akutnega primera opozorili tudi na nekatere druge primere v Sloveniji in širše v tedanji Jugoslaviji. Sedijo od leve: Andrej Vidic (Razmerja), Dušan Plut (sodelavec Razmerij), Božidar Flajšman (Razmerja), Vladimir Dedijer in Rudi Rizman.

Arhiv Razmerij

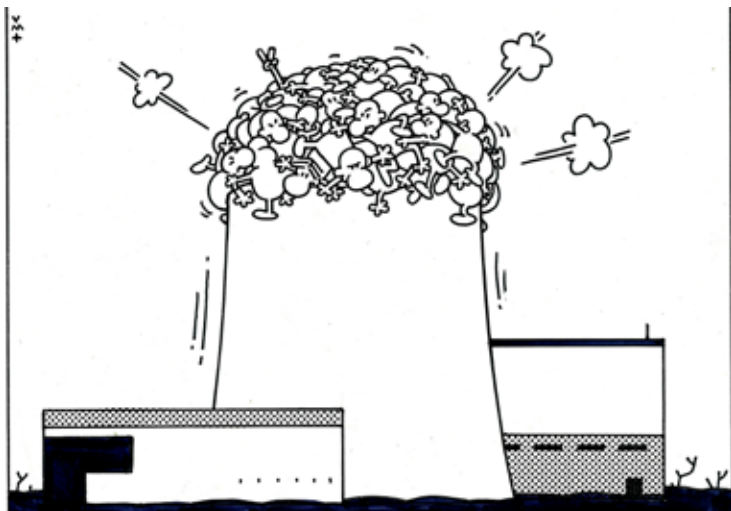
Slika 15:
Protijedrdske demonstracije
v Ljubljani, 23. april 1987.

Mladina, 8. maj 1987.

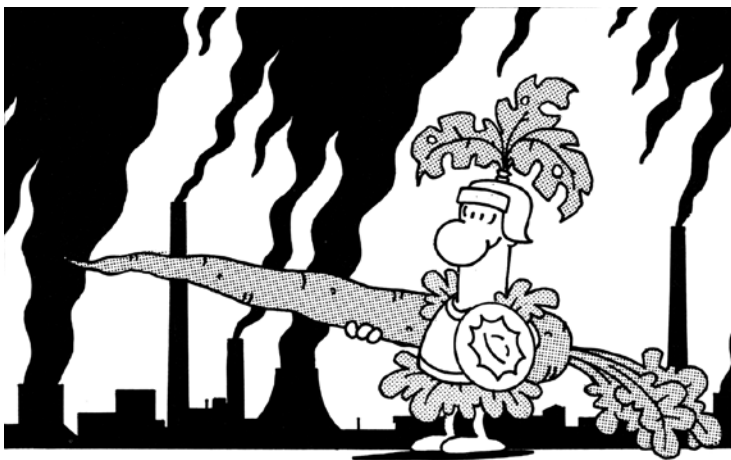
Slika 16:
Novi kolektivizem, Pozivamo na ustanovno
skupščino Zelenih ... Fotografiral: Franci Virant.

Izdajatelj RK ZSMS, 1989.

Slika 17:
Tomo Lavrič. »Zaprte JE Krško.«

Zelena priložnost, pomlad 1992.

Slika 18:
Tomo Lavrič. »Mavrični bojevnik.«

Zelena priložnost, pomlad 1992.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Razmerij, glasila metliške mladine.

SI AS 2117 Zeleni Slovenije, 1990–1993.

Literatura

Ekološke sondaže, Iz raziskav slovenskega javnega mnenja 1984–1992, Dokumenti SJM (ur. Niko Toš), Ljubljana, 1992.

Flajšman, Božidar. »Ekološko gibanje, ZS, Zeleni ESS, Ekološki forum.« V: *Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov): Politološki dnevi Dolenjske toplice, 27. in 28. maj 1994*, ur. dr. Igor Lukšič, 205–207. Ljubljana: Slovensko politološko društvo, 1994.

Flajšman, Božidar. *Vizualna ekologija, Ekološki nagovori vidnih sporočil*. Ljubljana: Akademija za likovno umetnost in oblikovanje, 2006.

Flajšman, Božidar. »Razmerja and Ecology.« V: *The Long 1980s*, ur. Nick Aikens, 164–168. Amsterdam: Valiz, 2018.

Repe, Božo in Darja Kerec. *Slovenija moja dežela, Družbena revolucija v osemdesetih letih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2017.

Rizman, Rudi. *Izzivji odprte družbe*. Ljubljana: Liberalna akademija, 1997.

Roter, Zdenko. *Padle maske, Od partizanskih sanj do novih dni*. Ljubljana: Sever&Sever, 2013.

Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968–1990, Dokumenti SJM (ur. Niko Toš), Ljubljana, 1997.

Uradni list SFRJ, 29. 6. 1984.

Ustava SFRJ, 1974.

Ustni viri

Pogovor avtorja članka z Dušanom Plutom, Ljubljana, 22. maj 2020.

Pogovor avtorja članka s Svetozarjem Poličem, Ljubljana, 15. september 2020.

Časopisni viri

Ahačič, Draga. »Krupa, Obljuba dela dolg, ki bo poplačan z zdravjem.« *Mladina*, 29. november 1985.

»Aktivist " " na obisku v Sloveniji.« *Delo*, 25. september 1984.

»Aktualna tema PCB, Ekološka katastrofa v Razmerjih.« *Mladina*, 20. september 1984.

Bartelj, Andrej. »Naravnost in konkretno, Metliški borci o vseh stvareh, ki težijo občino pa tudi širšo skupnost – IMV in Krupa.« *Dolenjski list*, 10. januar 1985.

Bartelj, Andrej. »Primer Anice Krašna, PCB ali pusti crkniti Belokranjce.« *Dolenjski list*, 22. oktober 1987.

»Bela krajina.« *Razmerja*, 29. november 1984.

Bevk, Jani. »Razmerja–spomini na sedanost.« *Dialogi*, številka 1–2, 1988.

Bezek, Mirjam. »S piralenom le še dva meseca. Semiška Iskra bo 31. januarja 1985 dokončno ukinila proizvodnjo s piralenom, ki je povzročil zastrupitev Krupe.« *Dolenjski list*, 6. december 1984.

Bezek, Mirjam. »Ribiči zahtevajo odškodnino.« *Dolenjski list*, 24. januar 1985.

Bezek, Mirjam. »Obsojen uvodnik zadnjih Razmerij.« *Dolenjski list*, 7. februar 1985.

Bezek, Mirjam. »V Iskri končali z bifenili.« *Dolenjski list*, 28. februar 1985.

Bezek, Mirjam. »Strogo zaupna« usoda ljudi, ki žive ob Krupi.« *Dolenjski list*, 7. februar 1985.

»Bilo nas je 13.« *Razmerja*, 29. november 1984.

Bizjak, Alenka. »Žmeda v Uradnem listu in Druga plat medalje.« *Delo – Sobotna priloga*, 1. september 1984.

»Črnomlju velika plaketa oboroženih sil.« *Dolenjski list*, 27. december 1984.

»Detektiv za varstvo okolja.« *Delo*, 25. september 1984.

Dimitrić, Milovan. »Bolj prisluhniti ljudem.« *Delo*, 22. september 1984.

Dimitrić, Milovan. »Koliko tvegam, ker živim ob Krupi?« *Teleks*, 15. maj 1986.

»Diskvalifikacija strokovnih informacij.« *Delo*, 21. november 1985.

»Društvo Bela krajina izraža zahteve.« *TV 15*, 21. februar 1985.

»Ekologija, dopotoval ugledni gost iz ZRN.« *Tribuna*, 22. oktober 1984.

Flajšman, Božo. »Komisija za spremljanje onesnaženosti Krupe: pomirjajoče in zavezujoče ugotovitve.« *Delo – Sobotna priloga*, 14. december 1985.

Flajšman, Božo. »Krupa: Ali res blatenje stroke?« *Dolenjski list*, 16. januar 1986.

Flajšman, Božo. »Pusti crkniti Belokranjce.« *Dolenjski list*, 6. november 1986.

Gerlovič, Alenka. »Naravna katastrofa v Beli krajini naj bo poduk drugim.« *Delo – Sobotna priloga*, 16. marec 1985.

Hojnik, Žarko. »Organi za notranje zadeve se zavedajo zapletenosti in občutljivosti razmer.« *Delo*, 25. julij 1988.

Horvat, Marjan. »Zeleni zardevajo.« *Mladina*, 17. oktober 1990.

»Izvoljeni funkcionarji in ministri Zelenih Slovenije.« *Zelena priložnost, revija Zelenih Slovenije*, pomlad 1992.

»Intervju z Alenko Bizjak.« *Tribuna*, april 1984.

»Komisija za spremljanje onesnaženosti Krupe: pomirjajoče in zavezujoče ugotovitve.« *Delo*, 9. november 1985.

»Krajani vasi Krupa, Praproč, Stranska vas, Moverna vas, Vinji vrh, Brstovec, pismo izvršnemu svetu skupščine SRS.« *Razmerja*, številka 13, 29. november 1984.

»Krašovec, Toni, sekretar OK SZDL Metlika, Ocena Razmerij.« *TV 15*, 21. februar 1985.

»Krupa.« *Razmerja*, številka 12, 15. julij 1984.

Kuljaj, Ivo. »Ekološka katastrofa »PCB v Krupi« v očeh metliškega mladinskega časnika

»Razmerja«, Belokranjci bijejo plat zvona.« *Delavska enotnost*, 13. september 1984.

Lesjak, Miran. »Zeleni Slovenije.« V: *Enciklopedija Slovenije* 15 (gl. ured.: Dušan Voglar, odg. ured.: Martin Ivanič), Mladinska knjiga, Ljubljana 2001.

»Mali raport z dne 17. in 18. marca in vmes.« *Razmerja*, številka 10, 27. marec 1984.

Mehle, Borut. »Razpad Zelenih jemljem kot osebni poraz, Intervju z Dušanom Plutom.« *Dnevnikov objektiv*, 13. junij 2009.

Nikolič, Pia. »Labodji spev, Vlada z novelo zakona o ohranjanju narave brani lastnike kapitala.« *Mladina*, 15. maj 2020.

»Odbor aktiva partizanskih novinarjev, Nevarna (metliška) razmerja.« *TV 15*, 24. januar 1985.

»O Krupi in ureditvi razmer. Šest vprašanj prebivalcev ob Krupi in odgovor komisije za koordinacijo strokovnega dela pri reševanju problematike onesnaženosti Krupe.« *Delo*, 26. marec 1985.

»Pogovor s članom izvršnega sveta občine Črnomelj.« *Razmerja* – posebna izdaja, 24. avgust 1984.

Plut, Dušan. »Izstop iz ZK Jugoslavije.« *Mladina*, 29. maj 1987.

Polič, Svetozar. »Ali res diskvalifikacija strokovnih informacij?« *Delo - Sobotna priloga*, 8. februar 1986.

»Prepovedali piti vodo iz Krupe ter z njo napajati živino.« *Delo*, 27. avgust 1984.

»Preprečujejo nadaljnje onesnaževanje.« *Delo*, 23. februar 1985.

»Predsedstvo skupnosti borcev XV. Divizije NOVJ, Kaj sploh hočejo?, Obsodba uvodnika v metliških Razmerjih.« *Dolenjski list*, 14. februar 1985.

»Primer Krupe in PCB še vedno ni končan, Vlada ne da denarja za raziskave, dr. Leo Šešerko se distancira od odločitve izvršnega sveta skupščine Slovenije.« *Dnevnik*, 11. oktober 1990.

»Problematika onesnaženosti vodnega vira Krupica, Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora in Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, Ljubljana, 8. 6. 1984.« *Razmerja*, 24. avgust 1984.

Programski dokumenti Združenega kongresa Liberalne demokracije Slovenije, sprejeti 12. marca 1994 na Bledu.

»Protijedrski dan, Od kod teh stotisoč?« *Mladina*, 8. maj 1987.

Prizma, Dušan Plut. »Ekološko razpotje – primer Krupe.« *Mladina*, 12. februar 1985.

Pucelj, Gregor. »Russelovo raziščišče se bo lotilo ekoloških genocidov.« *Delo*, 29. april 1985.

»Razbite iluzije, Jasna politična opredelitev Zelenih Slovenije je nujnost (predlog večine vodstva Zelenih).« *Delo – Sobotna priloga*, 19. december 1992.

Razmerja, številka 8, 26. november 1983; št. 10, 27. 3. 1984; št. 11, 18. 5. 1984; št. 12, 15. 7. 1984; št. 13, 29. 11. 1984 in posebna izdaja, 24. 8. 1984.

Raztresen, Marjan. »Strupeni semiški vitamini. Anica Krašna, delavka iz tovarne v Semiču, se je v ZDA zdravila za boleznijo, ki jo je dobila v svoji tovarni, kjer uradno ne trgujejo s strupi.« *Teleks*, 13. avgust 1986.

Rogelj, Silvestra. »Proizvodnja kondenzatorjev je močno onesnažila Krupico.« *Delo*, 12. junij 1984.

»Semiška afera, skrb za okolje ali navadna gonja?« *Teleks*, 28. junij 1984.

»Sestanek Krajevne skupnosti Semič na dan 13. avgusta 1984.« *Razmerja* – posebna izdaja, 24. avgust 1984.

Starič, Tanja. »Liberalna demokracija Slovenije je zdaj stvarnost.« *Republika*, 13. marec 1994.

Stojanov, Veso. »Drnovškova poskusna doba.« *Delo*, 24. april 1992.

»S preventivnimi ukrepi skušajo odpraviti posledice onesnažitve, Komisija republiškega IS je ugotovila, da doslej sprejete ukrepe za odpravo posledic onesnaženja reke Krupe učinkovito uresničujejo.« *Delo*, 23. november 1984.

»Skupščina občine Črnomelj, Izvršni svet, Pojasnila izvršnega sveta o Krupi.« *Dolenjski list*, 21. februar 1985.

»Sumljivi tipi.« *Razmerja*, 29. november 1984.

»Tudi Lahinja zastrupljena, Nevarna snov PCB prišla iz Krupe tudi v Lahinjo – prepovedano pitje, napajanje živine, kopanje.« *Dolenjski list*, 30. avgust 1984.

»Uredniški konzilij Razmerij, *Razmerja* odgovarjajo.« TV 15, 21. februar 1985.

»Uredniški konzilij Razmerij, Kaj mislimo in hočemo, Uredniški konzilij Razmerij odgovarja predsedstvu skupnosti borcev XV. Divizije.« *Dolenjski list*, 21. februar 1985.

»Vaščani šestih vasi ob Krupi, Še pojasnilo vaščanov.« *Dolenjski list*, 28. februar 1985.

Videmšek Prijatelj, Maja. »Poslanci glasovali proti naravi.« *Delo*, 13. maj 2020.

Vodušek, Vladimir. »Združitev štirih strank v liberalno demokracijo.« *Delo*, 14. marec 1994.

Vogrič H., Sonja. »Štiri stranke so se združile v novo sredinsko LDS, ki jo bo vodil Janez Drnovšek.« *Dnevnik*, 14. marec 1994.

»Vsebnost polikloriranih bifenilov se zmanjšuje.« *Delo*, 14. marec 1985.

»Zabeležka 1. seje komisije za koordinacijo strokovnega dela pri reševanju problematike onesnaženosti Krupe, ki je bila 9. 11. 1984 v sejni sobi Republiškega komiteja za zdravstveno in socialno varstvo v Ljubljani, Kidričeva 5.« *Razmerja*, 29. november 1984.

»Zahteva društva »Bela krajina«, Na letni skupščini o ekološki katastrofi, zastrupitvi s PCB.« *Dolenjski list*, 14. februar 1985.

»Zahteva za zaščito Krupe.« *Delo*, 21. februar 1985.

Zajc, Srečo. »Russel brani Krupo.« *Mladina*, 9. maj 1985.

»Zapis razgovora »Onesnaženje reke Krupe«, ki je bil opravljen v kabinetu predsednika Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, dne 6. 11. 1984. Zabeležili: dr. Boris Frlec, Borut Miklavčič in dr. Metka Macarol-Hiti.« *Razmerja*, 29. november 1984.

Spletni viri:

Volitve v Državni zbor 1992. <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv/dz1992/sezestava> (dostop: september 2020).

Razstava ob 30. obletnici ekološkega shoda v Velenju. <http://arhiva.velenje.si/0-www-4/Datoteke/Galerija%20na%20prostem/GNP08-eko%20revolucija.pdf> (dostop: september 2020).